

SENTENCJE OJCÓW

שאלה
דמיון

z hebrajskiego przełożył
Michał Friedman

z komentarzem
Pawła Śpiewaka

© Wydawnictwo WAM, 2015

Tekst traktatu *Sentencje Ojców* na podstawie:
„Literatura na Świecie 4 (189), 1987, s. 3-33

Redakcja

Agnieszka Caba

Projekt okładki i stron tytułowych

Andrzej Sochacki

Łamanie

Barbara Bodzoń

ISBN 978-83-7767-925-8

WYDAWNICTWO WAM

ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków

tel. 12 62 93 200 • faks 12 42 95 003

e-mail: wam@wydawnictwowam.pl

www.wydawnictwowam.pl

DZIAŁ HANDLOWY

tel. 12 62 93 254-255 • faks 12 62 93 496

e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

KSIĘGARNIA WYSYŁKOWA

tel. 12 62 93 260, 12 62 93 446-447

faks 12 62 93 261

e.wydawnictwowam.pl

Drukarnia Wydawnictwa WAM

ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków

Przedmowa

„Mojżesz otrzymał Torę na górze Synaj i przekazał ją Jozue-
mu. Jozue Starszyźnie, ta Prorokom, a Prorocy przekazali ją mę-
żom Wielkiego Zgromadzenia...”. Te słowa, drogi Czytelniku,
przeczytasz po otwarciu Księgi. Jeśli jest to pierwsze twoje spot-
kanie z *Sentencjami Ojców*, a tym bardziej, jeśli jest to pierwsze
spotkanie z Talmudem, nie czytaj dalej, bo prawdopodobnie po
kilo stronicach poczujesz się zagubiony, nie będziesz wiedział,
co właściwie czytasz. Przejdź więc najpierw, drogi Czytelniku,
do strony 37 i pozwól się wprowadzić w ten tekst przez autora
komentarza, Pawła Śpiewaka. Kiedy wprowadzenie przeczy-
tasz do końca, możesz wrócić do traktatu, od słów „Mojżesz
otrzymał Torę...”, ale możesz uczynić inaczej i zabrać się do
czytania komentarza Pawła Śpiewaka. Są tam cytowane kolejne
omawiane sentencje. Potem, gdy będziesz czytał już sam tekst,
Twój wzrok nie prześlizgnie się po nich z roztargnieniem, lecz
zauważysz ważne słowa i przekazywane przez te słowa treści.

Tyle o strategii czytania. Teraz słowo o samym traktacie *Pir-
ke Awot*.

Traktat składa się z sentencji, na ogół z podaniem ich auto-
rów. Przywykliśmy, że otrzymując do rąk tego rodzaju zbiory,
rozpoczynamy od sprawdzenia autora. Bo można poświęcać
czas na lekturę takich życiowych wskazań tylko wtedy, kiedy
pochodzą one od mędrca „gwarantowanego”. Podejrzewam,
że imiona cytowanych tu Ojców bardzo wielu z nas nic nie
mówią. Mało kto wie, kim był Szimon Sprawiedliwy, Jose, syn
Joera z Cedry, rabbi Meir, rabbi Eleazar, rabbi Lewitas z Jawne
i jego syn Iszmael oraz wielu innych, których imiona są tam
wymieniane. Nie wiem, czy samym Żydom biogramy i dorobek

wszystkich tych mężów są znane, choć z komentarza Śpiewaka możemy się dowiedzieć, jakimi ludźmi byli Hillel i rabbi Szamaj. Sądzę, że po prostu są ważni dlatego, że powiedzieli to, co powiedzieli, i że ich mądrości tu zostały zapisane.

Paweł Śpiewak we wstępie (do którego wyżej odsyłam) informuje nas, ignorantów, że traktat został skodyfikowany „w III wieku wspólnej ery”, że w XII wieku wszedł do liturgii oraz że powstały setki komentarzy do *Pirke Awot* i że „pisali je najwięksi: Nachmanides, Majmonides, praski rabin Maharal, XIX-wieczny wielki niemiecki rabin Samson Rafael Hirsch”.

Zebrane tu swoje komentarze Paweł Śpiewak drukował w „Tygodniku Powszechnym”, gdzie do dziś komentuje Biblię. W każdym numerze „Tygodnika” obok dwóch biblijnych komentarzy, pisanych jeden przez biskupa, drugi przez jezuitę, można znaleźć trzeci, biblijny komentarz żydowski Pawła Śpiewaka, dodajmy, że cieszący się wśród czytelników dużym powodzeniem. Dzięki temu „Tygodnik Powszechny” jest jedynym katolickim pismem, które ma taką stałą rubrykę, co napawa mnie radością i dumą.

Pirke Awot, *Sentencje Ojców*, są zakorzenione w Torze, więcej, według mistrzów są jej drugą częścią. Pierwszą stanowi Pięcioksiąg, drugą tworzą pouczenia, dodatkowe wyjaśnienia, komentarze. Stanowią „Torę ustną”, która jest „równorzędnym w tradycji żydowskiej korpusem wiedzy religijnej”. Przekazywana i rozwijana przez pokolenia, z czasem spisana w formie Talmudu, do dziś jest studiowana, komentowana i rozwijana. Paweł Śpiewak wyjaśnia, że „w żywym judaizmie ważne są tak zwane responsa rabiniczne. Wierni pytają, ich przewodnik i sędzia odpowiada”, i dodaje: „Wstrząsające są responsa rabiniczne z czasów Zagłady, gdy cały gmach prawa zdawał się tracić swój sens”. Jedna Tora nie może istnieć bez drugiej. Kolejne pokolenia odnajdują w Torze ciągle nowe znaczenia i zastosowania. „Żydzi, którzy przetrwali tysiąclecia, nie mając swojego miejsca, istnieją dzięki Torze i poprzez Torę. Porzucając ją, porzuca

swoją nieśmiertelność i swą duszę i staną się tacy, jak wszystkie inne przemijające narody”. Oto jedna z podstawowych prawd: dla narodów, także dla każdego indywidualnie, priorytet należy do duchowej warstwy bytowania.

Paweł Śpiewak, czerpiąc z mądrości poprzedników, wprowadza Czytelnika w mądrość Ojców. Punktem wyjścia tych moralnych medytacji jest smutna konstatacja, że przy stwarzaniu świata „Bóg wypowiedział słowo «dobre», tworząc ziemię, góry, i zwierzęta. Gdy stworzył człowieka, słowo «dobre» nie padło. Żeby zasłużyć na słowo «dobre», musi sam pracować nad swoim udoskonaleniem i swoim przeznaczeniem”. Dokonuje się to dzięki Torze, służbie Bogu i miłosierdziu. „Te trzy filary są mikrokosmosem żydowskiego świata. W nich skrywa się, uważają rabini, tajemnica stworzenia i bogobojnego świata”.

To podstawowe założenie niesie niekończące się aplikacje do konkretów życia. Nic bowiem w życiu nie jest bez znaczenia. Mistrz nawet przez sposób wiązania sznurowadeł może swym uczniom przekazywać znaczące religijne doświadczenie. „Mędrzy są niczym studnia. Dają życie, niczego w zamian nie oczekując”. Czytelnik krok po kroku, za przewodem Ojców i z pomocą komentarza, konfrontuje swoje postępowanie z Mądrością. Ważne, by z Mądrością obcować, a stronić od głupoty: „Trzymaj się z dala od złego sąsiada” – mawiał Nitaj Arbelijczyk – bo – ostrzega „pewien raw w komentarzu do tej miszny” – można zainfekować się złem. Pomagać należy „tylko temu, kto sam wykonał krok naprzód (...). Nie sposób wybaczyć złego uczynku komuś, kto nie poczuwa się do grzechu i nie ma w sobie cienia skruchy”.

Obok ostrzeżeń mamy i wskazania pozytywne, jak to (oby weszło w nasze obyczaje!): „Sądź każdego człowieka według miary jego zasług”. Komentarz: „Osądzając ludzi, brać należy pod uwagę to, co uczynili najlepszego, co ich ocala w naszych oczach. Nigdy na odwrót. (...) Poetę oceniamy po jego największych osiągnięciach, a nie po słabszych utworach”.

Nie sposób przecież cytować wszystkich zawartych w traktacie pouczeń. Dotyczą one pracowitości, modlitwy, pokory, życzliwości (przyjmowanie każdego człowieka z pogodnym obliczem) i spraw ogólniejszych, jak prawda, sprawiedliwość i pokój. („Rabban Szimon, syn Gamaliela, powiada: Świat stoi na trzech rzeczach, na prawdzie, sprawiedliwości i pokoju”). „Tora jest prawdą – czytamy w komentarzu. – Pokój łączy się z szabatem, dniem odpoczynku. Jest spełnieniem dni pracy i działania. (...) Sprawiedliwość opiera się nie na odruchu serca. Jednostkowe sumienie nie jest jej wystarczającą podstawą. Sprawiedliwość jest zawsze zapośredniczona przez wiedzę, studia, namysł nad Torą, a więc prawdą”.

Paweł Śpiewak tłumaczy: „Mędracy, którzy napisali *Sentencje Ojców* mówią: tyle napisaliśmy, tyle rozumiemy ze świata, tyle możemy wyjaśnić, więcej, głębiej nie potrafimy. (...) A na razie, powiadają starożytni rabini, nie sposób i nie potrzeba już pisać więcej”.

Czy lektura *Pirke Awot* pomaga lepiej zrozumieć świat? Siebie? Bliźnich? Społeczeństwo?

Pewnie tak. Każdy Czytelnik musi na to pytanie odpowiedzieć sam. Paweł Śpiewak, komentując mądrość rabiego Gamaliela, syna Jehudy ha-Nasi, przytacza opinię niemieckiego socjologa z początku XX wieku, Wenera Sombarta, że „to właśnie Żydzi, a nie protestanci stworzyli kapitalizm”. Uważał on, że duch żydowski „wyszkolony na studiach nad Torą i Talmudem, analityczny umysł, szacunek dla pracy, energia życia, wewnętrzna dyscyplina, wstrzemięźliwość i zdecydowana niechęć do marnowania czasu” wydały owych „purytanów nowoczesności, którzy przynieśli nowoczesny sposób myślenia o gospodarce i nowoczesne instytucje finansowe”.

ks. Adam Boniecki

Sentencje Ojców
(Pirke Awot)

Wszyscy Izraelici mają zapewniony udział w życiu wiecznym, albowiem tak jest powiedziane:

„A wszystkim lud Twój jest sprawiedliwy i będzie miał swoją działkę w życiu wiecznym. On jest latoroślą przeze mnie zaszczerpioną. On – dzieło moich rąk, ku chwale mojej”

(Izajasz 60, 21)

Rozdział 1

1. Mojżesz otrzymał Torę na górze Synaj i przekazał ją Jozuemu. Jozue Starszyźnie¹, ta Prorokom, a Prorocy przekazali ją mężom Wielkiego Zgromadzenia². Znane są trzy ich wskazania: Bądźcie rozważni w sądach, kształćcie jak najwięcej uczniów, postawcie ogrodzenie³ wokół Tory.

2. Szimon Sprawiedliwy był jednym z ostatnich członków Wielkiego Zgromadzenia. On to zwykł mówić: Na trzech rzeczach stoi świat: na Torze, na pracy i dobroczynności.

3. Antygonus, mąż z Socho, przejął Torę⁴ od Szimona Sprawiedliwego. Ten mawiał: Nie bądźcie jako niewolnicy służący Panu ze względu na nagrodę. Bądźcie raczej jako słudzy, co służą Panu bez oglądania się na nagrodę, i niechaj bojaźń Boga będzie nad wami.

4. Jose, syn Joezera z Ceredy, oraz Jose, syn Jochanana z Jerozolimy, przejęli od nich (Torę). Jose, syn Joezera z Ceredy, mawiał: Niechaj dom twój stanie się miejscem spotkań mędr-

¹ Starszyzna – przywódca ludu, od Jehoszuy ben Nun do Szmuela (Samuela) – proroka. (Przypisy do traktatu *Pirke Awot* pochodzą od tłumacza – przyp. red.).

² Wielkie Zgromadzenie – zgromadzenie starszych, które działało w czasach Drugiej Świątyni.

³ Ogrodzenie, tu: *sjağ* – ogrodzenie i odgrodzenie w celu zapobieżenia wykroczeniom przeciw Torze (Prawu); wszystkie rabiniczne przepisy i nakazy.

⁴ Tu: *Tora sze-be-al pe* – ustna tradycja.

ców, a ty masz siedzieć u ich stóp i chłonać ich słowa jak spragniony (wodę).

5. Jose, syn Jochanana z Jerozolimy, powiedział: Niech twój dom stoi otworem. Niech jego domownikami będą biedacy. Za dużo nie rozmawiaj z żoną, tym bardziej z obcą kobietą. Mędracy bowiem orzekli, że ten, który poświęca zbyt dużo czasu rozmowie z kobietą, wyrządza sobie krzywdę. Odrywa się od słów Tory, aby w końcu zarobić na piekło.

6. Jehoszua, syn Perachji, i Nitaj Arbelijczyk przejęli od nich (Torę). Jehoszua, syn Perachji, zwykł był tak mówić: Wybierz sobie nauczyciela, zdobądź sobie przyjaciela i sądz każdego człowieka według miary jego zasług.

7. Nitaj Arbelijczyk mawiał: Trzymaj się z dala od złego sąsiada. Nie przyjaźnij się z niegodziwym i nie wpadaj w rozpacz pod wpływem nieszczęścia.

8. Jehuda, syn Tabaja, i Szimon, syn Szatacha, przejęli od nich (Torę). Jehuda, syn Tabaja, powiada: Nie bierz na siebie roli obrońcy, kiedy jesteś sędzią. Kiedy obydwie procesujące się strony stoją przed tobą, uważaj je obie za winne. Kiedy zaś oddalą się, uważaj je obie za niewinne. Obydwie bowiem przyjęły wyrok.

9. Szimon, syn Szatacha, mawiał: Długo badaj świadków. Bądź ostrożny w swoich wypowiedziach, aby nie nauczyli się z nich kłamać.

10. Szemaja i Awtalion przejęli od nich (Torę). Szemaja mawiał: Kochaj pracę i nienawidź władzy oraz nie zabiegaj o łaskę możnych.

11. Awtalion mawiał: Mędracy, bądźcie ostrożni w wypowiedziach, abyście nie zasłużyli na karę wygnania i nie zostali wygnani do miejscowości, gdzie woda jest nieczysta, a uczniowie, którzy przyjdą po was, napiją się jej i umrą, i okaże się, że imię Boga zostało sprofanowane.

12. Hillel i Szammaj przejęli od nich (Torę). Hillel mawiał: Uważaj się za jednego z uczniów Aarona. Miłuj pokój i dąż do pokoju. Miłuj ludzi i przybliżaj ich do Tory.

13. Onże kiedyś powiedział: Kto zbyt się ugania za sławą, ten ją utraci. Kto nie pomnaża swoich umiejętności, ten je pomniejsza. Kto się nie uczy, zasługuje na śmierć. Kto zaś wykorzystuje (dla siebie) koronę (nauki), zginie.

14. On też powiedział: Jeśli ja nie będę dbał o siebie, to kto o mnie zadba? Jeśli zaś tylko o siebie dbam, to kimże jestem? A jeśli nie teraz, to kiedy?

15. Szammaj mawiał: Uczyni naukę Tory stałym nawykiem, mów mało i czyni dużo, a każdego człowieka przyjmij z życzliwością.

16. Rabban Gamaliel mawiał: Wybierz sobie nauczyciela, a pozbedziesz się wątpliwości. Na podstawie przypuszczenia nie wymierzaj nawet dziesięciny.

17. Jego syn, Szimon, tak mawiał: Przez całe życie wychowałem się wśród mędrców, a nie znalazłem dla człowieka nic lepszego od milczenia. Nie wywody są ważne, ale czyny. Kto pomnaża słowa, ten sprowadza grzech.

18. *Rabban Szimon, syn Gamaliela, powiada: Świat stoi na trzech rzeczach, na prawdzie, sprawiedliwości i pokoju. Jest bowiem powiedziane: „W prawdzie i pokoju sądźcie w swoich bra-mach” (Zachariasz 8, 16).*

19. *Rabbi Chananja, syn Akaszji, tak mawiał: Święty i Błogosławiony chcąc uszczęśliwić Izrael dał mu Torę i wiele przykazań. Jest bowiem powiedziane: „Spodobało się Panu, w Jego sprawiedliwości, (aby Izrael) pomnażał i umacniał Torę”.*

Rozdział 2

1. Rabbi Jehuda ha-Nasi powiada: Jakaż jest ta prosta i właściwa droga, którą człowiek winien sobie wybrać? Jest nią ta, która podnosi go we własnych oczach i jednocześnie budzi sza-

cunek u ludzi. Traktuj tak samo uważnie mniej znaczące przykazanie jak bardzo znaczące, albowiem nie wiesz, jaka będzie nagroda za dobre uczynki. Zestawiaj stratę, jaka może wyniknąć ze spełnienia dobrego uczynku, z nagrodą za niego, porównaj korzyść z grzechu ze szkodą, którą powoduje. Jeśli będziesz przestrzegał trzech rzeczy, unikniesz grzechu. Pamiętaj, że nad tobą (czuwa): oko, które widzi, ucho, które słyszy, i księga, do której wpisuje się wszystkie twoje uczynki.

2. Rabban Gamaliel, syn Jehudy ha-Nasi, mawiał: Nauka Tory połączona z grzecznością i dobrym zachowaniem się wobec ludzi to rzecz piękna. Obydwie bowiem przyczyniają się do zaniechania grzechów. Każda nauka, nie powiązana z pracą, jest próżna i powoduje grzech. Ci wszyscy, którzy zajmują się pracą dla społeczeństwa, winni pracować w imię miłości do Boga. Wtedy zasługi ich przodków będą ich wspierać, a ich cnoty po wieki się ostaną. Wy zaś dostaniecie nagrodę tak, jakbyście to (sami) uczynili.

3. Wystrzegajcie się możnych, którzy zbliżają się do człowieka mając na względzie tylko własną korzyść. Udadą przyjaciół, gdy mają z tego korzyść, ale gdy ten znajdzie się w potrzebie, nie stoją przy nim.

4. On także powiedział: Spełnij Jego wolę jako swoją własną, aby i On wypełnił twoją wolę jako Swoją. Odstąp od swego życzenia na rzecz Jego życzenia, aby i On spowodował odstąpienie innych ludzi od złych wobec ciebie zamiarów. Hillel mawiał: Nie odłączaj się od ogółu i nie ufaj samemu sobie aż po kres twoich dni. Nie sądź bliźniego, póki nie wstawisz się w jego położenie. Nie mów: „To jest rzecz niepojęta”, albowiem w końcu wszystko będzie pojęte. Nie mów też: „Zabiorę się do nauki, gdy będę miał ku temu czas”, albowiem czas taki może wcale nie nadejść.

5. Onże mawiał: Głupi nie boi się grzechu, prostak nie jest pobożny, wstydlivy nie nauczy się, a człowiek porywczy nie nauczy (innych). Od wielkiego handlu człowiek nie mądrze-

je. Tam, gdzie nie ma prawdziwych ludzi, ty postaraj się być człowiekiem.

6. On też zobaczywszy kiedyś pływającą w wodzie czaszkę ludzką powiedział: Za to, żeś kogoś utopiła, ciebie utopiono. Ci zaś, co ciebie utopili, zostaną utopieni.

7. On też powiedział: Im więcej mięsa, tym więcej robactwa. Im więcej majątku, tym więcej zmartwień. Im więcej kobiet, tym więcej czarów. Dużo niewolnic – dużo rozpusty. Wielu niewolników – wiele grabieży. Ten, który dużo się uczy Prawa, ten ma dłuższe życie. Kto jest bardziej pilny, ten dochodzi do większej mądrości. Kto radzi się innych, temu przybywa rozsądku. Kto świadczy dobro, ten pracuje dla pokoju. Kto zdobywa dobre imię, ten je zyskuje dla siebie. Kto posiadał naukę Tory, ten ma zapewniony żywot wieczny.

8. Rabban Jochanan, syn Zakkaja, przejął (Torę) od Hillela i Szammaja. Zwykł był mawiać: Jeśli zdobyłeś wielką wiedzę, nie uważaj tego za własną zasługę, albowiem po to zostałeś stworzony. Rabban Jochanan, syn Zakkaja, miał pięciu uczniów. Są nimi: Rabbi Eliezer, syn Hurkanosa, rabbi Jehoszua, syn Chananji, rabbi Jose ha-Kohen, rabbi Szimon, syn Netanela, rabbi Eleazar, syn Aracha. Onże zwykł był tak określać ich zalety: Eliezer, syn Hurkanosa, jest niczym studnia wapienna. Nie uroni ani jednej kropli. O rabbim Jehoszua, synu Chananji, powiadał, że szczęśliwa ta kobieta, która go urodziła. Rabbi Jose ha-Kohen jest pobożny. Rabbi Szimon, syn Netanela, wystrzega się grzechów. Zaś rabbi Eleazar, syn Aracha, to niewyczerpane źródło. Kiedyś powiedział: Gdybyśmy położyli wszystkich mędrców Izraela na jednej szali, a Eliezera, syna Hurkanosa, na drugiej szali, toby ich przeważył. Abba Szaul zaś powiedział w jego imieniu, że gdyby na jednej szali wagi znaleźli się wszyscy mędrzy Izraela wraz z Eliezerem, synem Hurkanosa, a na drugiej szali tylko Eleazar, syn Aracha, ten by ich wszystkich przeważył.

Spis treści

Przedmowa

ks. Adam Boniecki 5

Sentencje Ojców (Pirke Awot)

tłum. Michał Friedman 9

Od tłumacza 37

Komentarz do Sentencji Ojców

Paweł Śpiewak 39

Wstęp 41

Komentarz 45